

Skryfprobleme met Chemieterme

D.F. Louw, Inligtings- en Navorsingsdienste, WNNR, Posbus 395, Pretoria 0001

3. Die vertaling van Engelse terme met *x*

(a) Die volgende reeks Engelse chemieterme waarin die letter *x* voorkom, is saam met die Afrikaanse ekwivalente uit die *Chemiewoordeboek* geneem: –

Engels	Afrikaanse
alloxan	alloksaan
alloxantin	alloksantien
carboxylate	karboksilaat
dixylyl	dixiliel
filic acid	filiksiensuur
glucoxylose	glukoxilose
hexose	heksose
orixine	oriksien
oxalic acid	oksaalsuur
oxazolidine	oksasolidien
oxime	oksiem
oxphenazine	oksfenasien
oxygenase	oksigenase
phytoxanthine	fitoxantien
xanthate	xantaat
xanthin(e)	xantien
xanthosine	xantosien
xenon	xenon
xylene	xileen
xylose	xilose

(b) Dit is opvallend dat al die terme wat in Engels met *x* begin ook in Afrikaans met *x* geskryf word.

(c) Soos verwag kan word, word die name van derivate in Engels en Afrikaans met 'n *x* geskryf as die moederverbinding se naam net so in die derivaatnaam voorkom of slegs deur afleiding gewysig is. Voorbeeld hiervan is die volgende: –

xanthin en *phytoxanthin*,

xylose en *glucoxylose*,

xylene en *dixylyl*

in Engels, naas die Afrikaanse spellings

xantien en *fitoxantien*,

xilose en *glukoxilose*,

xileen en *dixiliel*.

(d) In al die gevalle in (a) en (c) hierbo word die *x* in Engels as *z* uitgespreek. In Afrikaans is die uitspraak soms (onder invloed van Engels?) ook *z* (of *s*), maar gewoonlik is dit (soos in Nederlands en Duits) dié van 'n 'enkelmedeklinker' wat as *ks* geskryf kan word.

(e) Terwyl *xantien* in Afrikaans die korrekte spelling is, kan 'n onversigtige beoordelaar wat daarvan bewus is dat *allo*-verbindingen bestaan (waar dié voorvoegsel op besondere strukturchemiese aspekte du), meen dat dit verkeerd is om *alloksantien* te skryf. Hierdie benaming is egter afgelei van *allantoïen* en *oksaalsuur* en het niets met *xantien* of die *allo*-konfigurasie te doen nie. Die lettergreepverdeling is dan ook *al-lok-san-tien* en die *x* in Engels word nie in Afrikaans 'n enkellettergreepige *ks*-medeklinker nie.

(f) Die spelling van *alloksantien* volg die algemene reël wat kenbaar is by die ander Afrikaanse terme met *ks* in die reeks in paragraaf (a) hierbo, naamlik dat daar nie *x* geskryf word indien daar by die uitspraak lettergreepskeiding tussen die *k* en die *s* is nie, soos in *karbok-silaat*, *filik-siensuur*, *hek-sose*, *oksaalsuur*, *orik-sien*, *ok-siem* en *ok-sigenase*.

(g) Twee voorbeelde in die reeks verdien egter nadere aandag. In die geval van *oksasolidien* is die lettergreepverdeling by die uitspraak nie *ok-sa-so-li-dien* nie, maar *oks-a-so-li-dien* omdat dit 'n *asolidien* is. Die term is eintlik 'n sametrekkingsvorm van *oksa-asolidien* en derhalwe behoort *oksasolidien* steeds nie met *x* nie, maar met *ks* gespel te word. By *oksfenasiën* het die *a* in *oksfenasiën* deur sametrekkingsvorm van *oksa-* geskryf. Vir *glioksaal* is daar die minder bekende naam *oksaldehied* wat 'n sametrekkingsvorm van *oksaal* en *aldehied* is en dus met *ks* geskryf word.

(h) Aan die hand van die formulerings hierbo kan daar nou besin word oor die spelling van die Afrikaanse ekwivalente van *proxan* en *furalaxyl*, die 'gewone' Engelse name vir twee landbouchemikalieë.

In die geval van *proxan* (in Engels) het ons te doen met 'n *isopropielxantaat* waar die *x* in Afrikaans op sy plek is – net soos in *xantaat*. Die uitspraak van die gewone naam in Afrikaans sou egter nie *pro-xan* wees nie, maar *prok-saan*. Vanweë lettergreepskeiding tussen die *k* en die *s* is die korrekte Afrikaanse spelling *proksaan*, ondanks die aangeduidte afleiding van *xantaat*.

By *furalaxyl* het ons te doen met 'n derivaat van *xilidien* (*xylidine* in Engels). Chemies kan dit as 'n furoëlxilidinopropionaat beskryf word en hier is die spelling met *x* korrek. By die uitspraak van die Afrikaanse ekwivalent van *furalaxyl* kom daar egter lettergreepskeiding tussen die klanke *k*- en *s* (*fu-ra-lak-siel*) voor en moet daar dus *ks*, en nie *x* nie, geskryf word. Dus, *furalaksiel* ondanks die stamverbinding *xilidien*.

(i) As algemene reël kan dus gestel word dat chemieterme (met *x* in Engels) in Afrikaans altyd met *x* geskryf word as die uitspraak dié van 'n enkellettergreepmedeklinker is, en *ks* as daar lettergreepskeiding tussen *k* en *s* is. Die uitsondering op die reël is gevallen waar lettergreepskeiding tussen *k* en *s* deur sametrekkingsvorm van *ks* – soos in die 'oorpronklike' spelling – behou word (verwys na paragraaf (g) hierbo).

(j) Die hele aangeleentheid sou eenvoudiger gewees het as alle *x*-chimieterme in Afrikaans liewer met *ks* (of dalk slegs met *s*) geskryf kon word. Hier het ons egter met 'n erven uit Grieks (via Nederlands en Duits) te doen wat van beperkte omvang en stewig ingeburger is. 'n Verdere komplikasie is die feit dat die simbool vir *xenon* internasionaal as *Xe* aanvaar is.

4. Die vertaling van *quin* in Afrikaans

As *kwartsiet* die Afrikaanse ekwivalente vir *quartzite* is, en as *kwersitol* in Afrikaans vir die Engelse term *quercitol* en *kwosiënt* vir *quotient* gebruik word, waarom word *quinine* in Afrikaans met *kinien* vertaal, terwyl *quintuplet* se Afrikaanse ekwivalent weer *kwintuplet* is? Die vraag is dus: hoe moet besluit word of *qu-* in Engels *k-* of *kw-* in Afrikaans word?

Die bestudering van terme onder die letter *q* in die *Chemiewoordeboek*, bring 'n paar duidelike beginsels aan die lig:

(a) Alle Engelse terme waarin *qua-*, *que-* en *quo-* voorkom, word in Afrikaans onderskeidelik met *kwa-*, *kwe-* en *kwo-* vertaal.

In Nederlands word in hierdie gevalle onderskeidelik *qua* (soms egter *kwa-*), *que-* en *quo-* geskryf, terwyl die gebruiklike skryfwyses in Duits soos dié in Engels is (maar dan natuurlik met hoofletters in die geval van selfstandige naamwoorde): –

Engels	Afrikaanse	Nederlands	Duits
quartz	kwarts	kwarts	Quartz
quaternary	kwaternêr	quaternair	quaternär
quebrachitol	kwebragitol	quebrachitol	Quebrachit
quercitol	kwersitol	quercitol	Quercit
quotient	kwosiënt	quotiënt	Quotient
(b) Die Engelse term <i>quinoline</i> (C_9H_7N) word in Afrikaans met <i>kinolien</i> vertaal. Dit sluit aan by die Nederlandse vorm <i>chinoline</i> en by <i>Chinolin</i> in Duits. Interessanterheidshalwe kan opgemerk word dat <i>Webster's Third International Dictionary</i> die alternatiewe vorm <i>chinoline</i> aangee en dat die <i>Merck Index</i> (1976) <i>chinoleine</i> as wisselvorm opgeneem het. In die lig hiervan is die Afrikaanse spelwyse met <i>kin</i> -engsins verklaarbaar, want <i>ch</i> is dan net met <i>k</i> vervang. Dié patroon word, soos verwag, ook by die Afrikaanse name van derivate van <i>quinoline</i> aangetref: –			

Engels	Afrikaans	Nederlands	Duits
quinoline	kinolien	chinoline	Chinolin
(chinoleine)			
quinacrine	kinakrien	chinacrine	Chinacrin
quinaldine	kinaldien	chinaldine	Chinaldin
quinine	kinien	chinine	Chinin
		(kinine)	
quinhydrone	kinhidroon	chinhhydrone	Chinhydrone
quininone	kininoon	chininoon	Chinonin
quinolinic	kinoliensuur	chinolinezuur	Chinolinsäure
acid			

quinoxaline kinoksalien chinoxaline Chinoxalin
(c) Die Engelse term *quinone* (die verbinding $C_6H_4O_2$) het in Duits die ekwivalent *Chinon* en in Nederlands word dit net so, maar met 'n kleinletter, geskryf. Die Afrikaanse ekwivalent *kinoon* sluit hierby aan. Die Afrikaanse spelwyse vir die volgende lys name van derivate van *quinone* is derhalwe ook heeltemal logies, terwyl dit in Duits en Nederlands onderskeidelik met *Ch-* en *ch-* geskryf word. Selfs in Engels is daar soms wisselvorms met *ch*, en soms met *k*, in plaas van *q*: –

Engels	Afrikaans	Nederlands	Duits
quinone	kinoon	chinon	Chinon

quinic acid	kiniensuur	chininezuur	Chinasäure
(kinic acid)			
quinizarin	kinisarien	chinizarine	Chinizarin
quinovic acid	kinovien-suur	chinovin-zuur	Chinoväsäure
(chinovic acid)			
quinovose	kinovose	chinovose	Chinovose
(chinovose)			

(d) Afwykings van die genoemde patroon kom voor by die vertaling van Engelse terme met *qui-* (die Nederlandse en Duitse ekwivalente word ter vergeleyking gegee): –

Engels	Afrikaans	Nederlands	Duits
quicksilver	kwiksilwer	kwikzilver	Quecksilber
quintuplet	kwintuplet	quintuplet	Quintuplet

(In die *Staalwoordeboek* kom ook nog *quinary alloy* voor wat met *kwinêre legering* vertaal word.)

Uit die voorgaande is dit duidelik dat daar in Afrikaans altyd onderskeidelik *kwa-*, *kwe-* en *kwo-* geskryf moet word as die Engelse skryfwyse *qua-*, *que-* en *quo-* is. Tweedens is *ki-* in Afrikaans die mees algemene vertaling van die Engelse *qui-*, behalwe in 'n paar uitsonderlike gevalle waar *kwi-* geskryf word – gevalle waar in Nederlands ook *kwi-* of *qui-* en in Duits ook *Qui-* (soms *Que-*) gebruiklik is. *Ki-* word dus in Afrikaans deurgaans by *kinoon-* en *kinolien-* deriveate aangetref.

Aan die hand hiervan kan nou uitsluitsel gegee word oor die vertaling van 'n aantal terme wat nie in die *Chemiewoordeboek* voorkom nie. Die volgende vertalings uit Engels (en Duits) in Afrikaans volg die afgeleide reëls: –

Engels	Duits	Chemiese groep	Afrikaans (voorgestel)
ethoxyquin	Ethoxychin	kinolien	etoksikien*
quillaic acid	Quillaja-säure	steroïed	kwillajasuur
quillaja	Quillaja-säure	steroïed	kwillaja-
sapogenin	Sapogenin		sapogenien
quinacillin	Chinacillin	kinoksalien	kinasillien
quinalizarin	Chinalizarin	kinoon	kinalisarien
quinamine	Chinamin	kinien	kinamien
quinazamid	Chinazamid	kinoon	kinasamied
quinonamid	Chinonamid	kinoon	kinoonamied
quintozene	Quintozen	pentachloor-kwintoseen benseen	
quin-	Chin-	kinolien	kintiosos
thiophos	thiophos		

*In die geval van *ethoxyquin* word by die vertaling in Afrikaans die slotlettergreep *-kien* voorgestel en nie *-kin* nie. Dit volg dan die algemene patroon dat die name van chemiese verbindings in Afrikaans op *-ien* eindig en nie op *-in(e)* soos in Engels, Nederlands en Duits nie. Voorbeeld hiervan is *aktien*, *streptomisiën*, *vitamien* en *xantien*. In 'n vroeëre bespreking is daarop gewys dat die uitgang *-in* in Afrikaans by chemiese benamings slegs gebruik word om 'n moontlike verwarring te voorkom, byvoorbeeld by *kinin/kinien* en *serin/serien* waar verskillende verbindings ter sprake is.